

Η ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΚΑΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥ ΥΠΟΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΟΥ
ΚΑΙ ΟΙΚΟΤΡΟΦΕΙΟΥ ΑΡΡΕΝΩΝ ΣΤΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ ΤΑ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ
ΕΤΗ ΤΗΣ ΟΘΩΜΑΝΙΚΗΣ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑΣ (1901/1902-1912/1913)

Α. Πλαίσια λειτουργίας του Υποδιδασκαλείου αρρένων Θεσσαλονίκης

Με την εθνικιστική έξαρση στο τελευταίο μισό του 19ου αιώνα των λαών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και κυρίως των Βουλγάρων στη Μακεδονία ήταν αναγκαία η αύξηση του αριθμού των δασκάλων και η φροντίδα για την εκπαίδευσή τους, η οποία θεωρήθηκε από τους συλλόγους ότι ήταν *πάσης άλλης η μάλλον κατεπείγουσα*. Την επισήμανση αυτή έκανε πρώτος ο Μ. Παπαδόπουλος, ο πρόεδρος του Φιλεκπαιδευτικού Συλλόγου Θεσσαλονίκης, στην έκθεσή του για το πρώτο έτος του «έν Θεσσαλονίκη Φιλεκπαιδευτικού Συλλόγου», η οποία αναγνώστηκε στις 6 Οκτωβρίου 1873¹.

«Ο έν Ἀθήναις Σύλλογος πρὸς Διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων» ίδρυσε στη Θεσσαλονίκη το έτος 1875 πρότυπο τετρατάξιο δημοτικό σχολείο με διευθυντή τον παιδαγωγό Π. Οικονόμου και το έτος 1876 το τριτάξιο Διδασκαλείο για την εκπαίδευση δασκάλων, στο οποίο προσαρτήθηκε και το πρότυπο δημοτικό σχολείο. Η διεύθυνση του Διδασκαλείου ανατέθηκε στον παιδαγωγό Χαρίσιο Παπαμάρο, ο οποίος εφήρμοσε και καθιέρωσε το εξατάξιο δημοτικό και εξατάξιο γυμνάσιο, καινοτομία που διαδόθηκε μέσα σε μικρό χρονικό διάστημα σε ολόκληρη τη Μακεδονία και Θράκη. Το διαρθρωτικό αυτό σύστημα της εκπαίδευσης (6+6) του Χαρίσιου Παπαμάρου υιοθετήθηκε και από την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1929². *Τὸ σύστημα τοῦτο, ἡ ἰδιωτικὴ γενναιοδορία καὶ ὁ πατριωτισμὸς τῶν ὑποδούλων ἐδημιούργησαν ἄριστα ὀργανωμένα σχολεῖα, ἀνώτερα τῆς ἐλευθέρως Ἑλλάδος, ὡς ἐν Σέρραις, Ναούσῃ, Καστοριᾷ κ.τ.λ., καὶ εἰς τὰ ὅποια ὀφείλεται ἡ διατήρησις τοῦ Ἑθνισμοῦ*³.

Στην πυρκαϊά του έτους 1890 καταστράφηκε το κτίριο του Διδασκαλείου, το οποίο βρισκόταν στο μητροπολιτικό συγκρότημα. Το κτίριο δεν ανοικοδομήθηκε εξαιτίας της δύσκολης οικονομικής κατάστασης της ελληνικής κοινότητας, εφ' όσον την εποχή εκείνη τα οικονομικά της ελληνικής κοινότητας ήταν πενιχρά. Τα οικονομικά της Ελληνικής Κοινότητας επιβάρυναν οι κοινωνικές διαμάχες και πολιτικές έριδες από τα μέσα της δεκαετίας του 1880.

1. Γ. Μ. Παπαδόπουλος, *Πρώτον έτος τοῦ έν Θεσσαλονίκη Φιλεκπαιδευτικοῦ Συλλόγου - Ἐκθέσις πεπραγμένων*. Θεσσαλονίκη 1874, σσ. 17-18.

2. Σπύρος Ευαγγελόπουλος, *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης - Οργάνωση και Διεύθυνση της Εκπαίδευσης*, τεύχ. Α'. Αθήνα 1987, σσ. 65-66.

3. Γ. Γιατίδης, *Ιστορία της Παιδαγωγικής*, Αθήνα 1939, σ. 311.

Στη Θεσσαλονίκη δεν υπάρχουν ενδείξεις για την ύπαρξη μετά το έτος 1890 σχολείου προς κατάρτιση διδασκάλων. Οι διδάσκαλοι προέρχονταν κυρίως από τα Διδασκαλεία της ελεύθερης Ελλάδας. Βέβαια στην κτηματική περιουσία των εκπαιδευτηρίων στο Γενικό Κτηματολόγιο της ελληνικής ορθόδοξης κοινότητας αναφέρεται και το κτίριο κοντά στη Μητρόπολη ως «νεοδμήτος», το οποίο πριν από την πυρκαϊά στις 22-23 Σεπτεμβρίου 1890 χρησίμευσε ως διδασκαλείο. Επίσης αναφέρεται η ανέγερση του κτιρίου η οποία ολοκληρώθηκε στις 6 Σεπτεμβρίου 1893 και στοίχισε 2.069,20 οθωμανικές λίρες. Το κτίριο έφτανε συνολικά τους 591,20 τετραγωνικούς πήχεις με 350 οθωμανικές λίρες ο τετραγωνικός πήχης. Το σκυροκονίαμα⁴ θεμελίωσης στοίχισε 63 οθωμανικές λίρες. Τα υπόλοιπα έξοδα ρυθμίστηκαν σύμφωνα με το «Βιβλίο Γενικών Έξόδων Νεοδημάτων Κτιρίων». Το κτίριο ήταν υπό τον γενικό τίτλο της Μητρόπολης, ενώ το βεργί και μουαρίφ έφτανε τα 1.312 γρόσια⁵. Από την αναφορά αυτή παρατηρούμε πως το κτίριο, μετά την ανέγερσή του, παρόλο που ανήκε στην κτηματική περιουσία των εκπαιδευτηρίων δεν χρησίμευσε ξανά ως διδασκαλείο ή για οποιοσδήποτε άλλες σχολικές ανάγκες. Επίσης μετά από την πυρκαϊά του 1890 η ελληνική κοινότητα συνέταξε «Βιβλίο Γενικών Έξόδων Νεοδημάτων Κτιρίων» για τα κτίρια, τα οποία καταστράφηκαν και ήταν απαραίτητη η ανέγερσή τους.

Στον κώδικα 555 του Αρχείου της Μητρόπολης Θεσσαλονίκης «των πρακτικών της Αντιπροσωπείας της ένταύθα Ἑλληνικῆς Ὁρθοδόξου Κοινότητος» υπάρχει έκθεση και στατιστική της οικονομικής κατάστασης των εκπαιδευτικών και φιλανθρωπικών καταστημάτων της Ελληνικής Κοινότητας Θεσσαλονίκης από τον Ιωάννη Αυγερινό, ο οποίος ήταν μέλος της Αντιπροσωπείας. Σύμφωνα με την έκθεση αυτή η αξία του οικοπέδου του Διδασκαλείου έφτανε τις 2.000 οθωμανικές λίρες. Επίσης στην ίδια έκθεση αναφέρεται ότι τα κτίρια της ελληνικής κοινότητας, που κάηκαν (κυρίως γύρω από τη Μητρόπολη), ήταν ασφαλισμένα. Η Αντιπροσωπεία της Ελληνικής Κοινότητας υποσχέθηκε στον Ανδρέα Συγγρό ότι τα ασφαλιστρα, τα οποία ήταν αρκετά χρήματα, θα τα διέθεταν για την ανέγερση των κτιρίων που κάηκαν. Έκτός εάν είναι ὀρθόν ὅτι τὰ ἀπὸ τοῦ Διδασκαλείου καὶ Κηροποιείου ἀσφάλιστρα, ἐπειδὴ ταῦτα δὲν θὰ ἀνοικοδομηθῶσιν πρέπει νὰ χρησιμοποιηθῶσιν διὰ τὰς ἄλλας ἀνάγκας καὶ τότε θὰ ἔχωμεν νὰ σκεφθῶμεν περὶ ἐξευρέσεως οἰχί τῶν ἄνω ἀναφερομένων 15.314½ λιρῶν, ἀλλὰ μόνον περὶ 14.000 περιποί⁶.

4. Το σκυροκονίαμα ή σκυρόδεμα ήταν οικοδομικό υλικό, το οποίο αποτελούσε μίγμα οποιουδήποτε κονιάματος, κυρίως υδραυλικής κονίας (τσιμέντου) με χαλίκια άμμο και μικρές πέτρες.

5. *Ιστορικό Αρχείο Μακεδονίας*, Κτηματολόγιον Ελληνικής κοινότητος Θεσσαλονίκης, αρ. 9, σ. 8.

6. Γεώργιος Α. Στογιόγλου, *Νέα στοιχεία για τα σχολεία της ελληνικής κοινότητας της*

Το 1901 ιδρύθηκε στη Θεσσαλονίκη το Ελληνικό Υποδιδασκαλείο Αρρένων με οικοτροφείο, με πρώτο διευθυντή τον διδάσκαλο Χαρίλαο Χάρακα. Απώτερος σκοπός της ίδρυσής του ήταν η κατάρτιση δασκάλων που να διαπνέονται από πατριωτικά αισθήματα, ζήλο και αυταπάρνηση, ώστε να διδάξουν και σε άλλες περιοχές της Μακεδονίας που απειλούνταν από τον προσηλιτισμό των Βουλγάρων. Η ίδρυση των Υποδιδασκαλείων ξεκίνησε από το ελεύθερο Ελληνικό Κράτος και επεκτάθηκε στον υπόλοιπο τουρκοκρατούμενο ελληνισμό. Με τον νόμο ΒΟΘ'/1892 ιδρύθηκαν τα λεγόμενα Υποδιδασκαλεία στα οποία μπορούσαν να φοιτήσουν για ένα έτος απόφοιτοι ελληνικού σχολείου και ηλικίας 16-30 ετών. Οι απόφοιτοι αυτών των Υποδιδασκαλείων διορίζονταν σε κατώτερα δημοτικά σχολεία ως γραμματισταί, αντικαθιστώντας έτσι τους γραμματοδιδάσκαλους. Τα Υποδιδασκαλεία λειτούργησαν περίπου για 20 έτη, παρ' όλην δέ την ατέλειάν των συνετέλεσαν κάπως εις την βελτίωσιν του προσωπικού των δημοτικών σχολείων, διά της εν τινι μέτρω ελαττώσεως της πληθώρας των τελείως άγραμμάτων γραμματοδιδασκάλων⁷.

Ιδιαίτερα στοιχεία παρουσιάζονται στην έκθεση του διευθυντή του Υποδιδασκαλείου Χαρίλαου Χάρακα προς τον Γενικό Επιθεωρητή των σχολείων της Μακεδονίας Ευθύμιο Μπουρνώνα το σχολικό έτος 1906/1907. Στην έκθεση ο διευθυντής κάνει μία αναφορά στο διδακτικό προσωπικό του Υποδιδασκαλείου, στον αριθμό των μαθητών αλλά και προγράμματα σπουδών, ενώ διαπίστωσε οικονομικές ατασθαλίες από την οικονομική διαχείριση του διδασκάλου Μ. Παπαθανασίου. Σύμφωνα με την έκθεση: *Έκ των μελών του διδασκοντος προσωπικού εξακολουθώ να κρίνω, των μὲν δύο, του κ. Α. Στερεοῦ καὶ τῆς κ. Μ. Τάλλη, τὴν παραμονὴν ἐν τῇ σχολῇ λίαν ἐπωφελεῖ καὶ καρποφόρον ἔνεκα τῆς μεγάλης προθυμίας, τοῦ πολλοῦ ζήλου καὶ τοῦ μεθοδικοῦ τρόπου, μεθ' οὗ τὰ ἀνατεθειμένα αὐτοῖς μαθήματα διδάσκουσι, τῶν δὲ ἑτέρων δύο, τοῦ κ. Ἰω. Τσικοπούλου καὶ τοῦ κ. Μ. Παπαθανασίου, ἐπιβεβλημένην τὴν ἀντικατάστασιν διὰ πολλοὺς λόγους, οὓς γραπτῶς καὶ πολλάκις προφορικῶς διειμήνυσα πρὸς ὑμᾶς καὶ οὓς καὶ νῦν ἐν συνόψει ἀναγράφω. Ὁ κ. Ἰω. Τσικόπουλος, ὁ τόσοσιν γνωστός ἀνὰ τὸν κόσμον τῶν γραμμάτων διὰ τὴν μεγάλην αὐτοῦ φιλολογικὴν ἀξίαν καὶ τὴν ἐπὶ πέντε δεκαετηρίδας εὐδόκιμον αὐτοῦ διδασκαλίαν, φέρων ἤδη ἐπὶ τῆς ῥάχεώς του ὑπὲρ τοῦς ἐβδομήκοντα ἐνιαυτοῦς καὶ τόσας γνωστὰς σωματικὰς παθήσεις καὶ περὶ τὴν δύσιν τοῦ βίου αὐτοῦ εὐρισκόμενος δὲν δύναται πλέον συστηματικῶς νὰ ἐργασθῇ καὶ ὠφέλιμος ν' ἀποβῇ. Ὅθεν ἐν τῇ πορείᾳ τῆς ὅλης αὐτοῦ κινήσεως ἐν τῇ σχολῇ παρατηρεῖ τις νὰ σημειῶνται ἀλληλοδιαδόχως κατὰ μὲν τὴν διδασκαλίαν ἀτα-*

Θεσσαλονίκης στην εποχή του Μητροπολίτη Ιερώνημιου (1841-1853), εκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1985, σσ. 87-89.

7. Λαυτὸς Ἀντωνίου, *Τα προγράμματα τῆς μέσης ἐκπαίδευσης (1833-1929)*, τ. Α', Ι.Α.Ε.Ν., Ἀθήνα 1987, σσ. 27-28.

ξία και ανεπάρκεια μεγάλη, κατά δὲ τὴν ἀμφίεσιν, τὴν δίαιταν καὶ τὴν παρουσίαν ἐνώπιον συναδέλφων, μαθητῶν καὶ ἐπισκεπτῶν πολλαὶ ιδιότητες τὴν δυσαρέσκειαν ἐξεγείρουσαι καὶ τὴν ἀντιπάθειαν κινεῦσαι... Ὁ κ. Μ. Παπαθανασίου παρουσιάζει, ὡς ἐπανελημμένως ἐρρήθη, τοιαῦτα καὶ τοσαῦτα ἑλαττώματα ὡς διδάσκαλος τοῦ Ὑποδιδασκαλείου καὶ διαχειριστῆς τοῦ Οἰκοτροφείου... Ὁ κ. Παπαθανασίου ὡς διδάσκαλος εἶνε πάντῃ ἀδιάφορος διὰ τὴν πρόοδον τῶν μαθητῶν καὶ πάννυ ἀνεπαρκῆς κατὰ τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τοσοῦτον μάλιστα ὥστε οἱ μαθηταὶ εἰς τὰ ὑπ' αὐτοῦ διδασθέντα μαθηματικά καὶ φυσικά νὰ μὴ κατέχωσι τὰς ἀπλουστάτας ἐννοίας τῶν πρώτων καὶ τὰς στοιχειωδέστατας γνώσεις τῶν δευτέρων. Ὡς διαχειριστῆς δὲ τοῦ οἰκοτροφείου ἔδειξε τόσῃν εὐτέλειαν καὶ ἐγένετο τόσον κατάφωρος διὰ ταύτην, ὥστε νὰ καταπέσῃ εἰς τὴν συνειδήσιν συναδέλφων, μαθητῶν καὶ ὑπηρετῶν... Ἄλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἀντικατάστασιν τῶν κ. Τοικοπούλου καὶ Παπαθανασίου εἶνε ἀνάγκη νὰ προσληφθῶσιν, ὡς γνωστόν, καὶ ἕτεροι δύο διδάσκαλοι, ἐπειδὴ κατὰ τὸ ἐπιὸν ἔτος θὰ λειτουργήσῃ καὶ ἡ τρίτη τάξις τοῦ Ὑποδιδασκαλείου μετὰ τοῦ προτύπου αὐτοῦ. Ἐκ τῶν προσληφθησομένων νέων διδασκάλων ὁ εἷς δέον νὰ εἶνε καὶ γυμναστικός, ὅπως ἢ ἐκ τῶν τεχνικῶν μαθημάτων ὑπολειπομένη διδασκαλία τῆς γυμναστικῆς ἐνισχυθῇ... Κατὰ τὰ ἄλλα τὸ σχολεῖον ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ πρόοδον μείζονα τῆς τοῦ παρελθόντος ἔτους, διότι τὰ λοιπὰ μαθήματα ἐδιδάχθησαν καλῶς καὶ ἀνελλιπῶς, διότι προσετέθη ἢ πάννυ χρήσιμος διδασκαλία τοῦ τετραγώνου καὶ ἀνετέθη ἢ τῆς ἰχνογραφίας εἰς εἰδικὴν διδασκαλίαν καὶ διότι τὸ ἦθος ἐν γένει τῶν μαθητῶν ὑπῆρξε μᾶλλον εὐάγωγον κατὰ τὸ λήγον ἔτος, ἐνεκα τῆς προσλήψεως μαθητῶν μικρῶν μὲν τὴν ἡλικίαν, ἀλλ' ὡς ἐκ τούτου λίαν εὐπλάστων... Ἐν τῷ οἰκοτροφείῳ πέρυσσι κατὰ τὴν ἀντίληψίν μου ἐδαπανήθησαν πολλαὶ λίραι ἐπὶ πλέον εἰς ὅλα τὰ ὑπὸ τοῦ διαχειριστοῦ ἀμέσως διαχειριζόμενα κονδύλια τοῦ προϋπολογισμοῦ τοῦ οἰκοτροφείου καὶ τοῦ μετὰ τούτου οἰκονομικῶς συνδεομένου ἑτέρου τοιούτου τῶν θηλέων. Κονδύλια δὲ μὴ ὑπὸ τοῦ διαχειριστοῦ ἀμέσως διαχειριζόμενα εἶνε, ὡς γνωστόν, μόνον τὰ τῶν ἐνοικίων τῶν οἰκοτροφείων καὶ τῶν μισθοδοσιῶν τοῦ διδάσκοντος προσωπικοῦ. Ἄλλὰ διὰ τί ἄραγε νὰ συνέβησαν αἱ τόσαι ἐπὶ πλέον δαπάναι; Μήπως ἔλαβον χώραν λογιστικὰ σφάλματα καὶ ἐπήνεγκον τὴν τόσῃν μεγάλην διαφορὰν; Αἰσθύνω δὲ τὸν διευθυντῆς Χ. Χάρακας ἐπεσήμανε ορισμένους οἰκονομικὰς ἀσυνεπείρας πρότεινε λύσεις γιὰ τὴν καλύτερη οἰκονομικὴ διαχείριση τῶν κονδυλίων που ἀφοροῦν στὴ λειτουργία τοῦ Ὑποδιδασκαλείου Ἀρρένων Θεσσαλονίκης, τοῦ Οἰκοτροφείου Ἀρρένων ἀλλὰ καὶ τοῦ Οἰκοτροφείου Θηλέων, ὅπου διευθύντρια γιὰ τὸ σχολικὸ ἔτος 1906-1907 ἦταν ἡ κ. Σταύρου⁸.

8. Ἀρχεῖο Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν, Χαράλαος Χάρακας, «Ἐκθέσις τῆς καταστάσεως τοῦ Ὑποδιδασκαλείου καὶ Οἰκοτροφείου κατὰ τὴν δευτέραν ἐξαμηνίαν τοῦ λήγοντος σχολικοῦ

Το οίκημα που στεγαζόταν το «Κατάστημα του Ύποδιδασκαλείου» ήταν με ενοίκιο, όπως φαίνεται και από τον «Προϋπολογισμό του έν Θεσσαλονίκη Ύποδιδασκαλείου και Οικοτροφείου διά τὸ σχολικόν ἔτος 1903-1904». Οι δαπάνες του Υποδιδασκαλείου περιελάμβαναν: το ενοίκιο της οικίας (130 οθωμανικές λίρες), τη μισθοδοσία του διδακτικού προσωπικού (Διευθυντή - 100 οθωμανικές λίρες, Υποδιευθυντή - 80 οθωμανικές λίρες, Διδασκάλου Στεργιάδου - 60 οθωμανικές λίρες, Διδασκάλου εκκλησιαστικής μουσικής - 45 οθωμανικές λίρες, Καθηγητού Γ. Κυριακού - 35 οθωμανικές λίρες). Το σύνολο της μισθοδοσίας του διδακτικού προσωπικού της μισθοδοσίας έφτανε τις 320 οθωμανικές λίρες. Το σύνολο της μισθοδοσίας του υπηρετικού προσωπικού του Υποδιδασκαλείου για το σχολικό έτος 1903-1904 έφτανε τις 55 οθωμανικές λίρες: 1) μάγειρα - 15 οθωμανικές λίρες, 2) α΄ υπηρέτη - 14 οθωμανικές λίρες, 3) β΄ υπηρέτη - 10 οθωμανικές λίρες, 4) πλύντριας - 10 οθωμανικές λίρες, 5) παραμάγειρα - 6 οθωμανικές λίρες. Στις δαπάνες συμπεριλαμβάνονταν: οι δαπάνες συντήρησης εξήντα τριών οικοτόρφων και υπότροφων, οι οποίοι φοιτούσαν στο Γυμνάσιο Θεσσαλονίκης, που έφταναν τις 510 οθωμανικές λίρες, υπολογιζόμενης της διατροφής που έφτανε τις 7 οθωμανικές λίρες για κάθε οικοτρόφο και υπότροφο. Μαζί με τις δαπάνες του Υποδιδασκαλείου Θεσσαλονίκης για απρόβλεπτους λόγους το σύνολο των εξόδων του σχολείου για το σχολικό έτος 1903-1904 έφτασε τις 1.055 οθωμανικές λίρες. Οι εισπράξεις του Υποδιδασκαλείου για το σχολικό έτος 1903-1904 περιελάμβαναν: α) 30 οθωμανικές λίρες από τρεις μαθητές, οι οποίοι φοιτούσαν στο Γυμνάσιο Θεσσαλονίκης και συντηρούνταν στο Οικοτροφείο του Υποδιδασκαλείου, β) 17 οθωμανικές λίρες από πέντε μαθητές, οι οποίοι φοιτούσαν με υποτροφία από το Γενικό Προξενείο του ελεύθερου Ελληνικού Κράτους στο Γυμνάσιο Θεσσαλονίκης και γ) 18 οθωμανικές λίρες χορηγούμενες από το Γενικό Προξενείο ως συμπλήρωμα της απαιτούμενης δαπάνης προς συντήρηση των πέντε υπότροφων μαθητών. Το σύνολο των εσόδων του Υποδιδασκαλείου για το σχολικό έτος 1903-1904 έφτασε τις 65 οθωμανικές λίρες⁹.

Η «Επιτροπή προς ενίσχυση της Ελληνικής Εκκλησίας και Παιδείας» στο πλαίσιο της εκπαιδευτικής οργάνωσης του αλύτρωτου ελληνισμού προχώρησε στη χορήγηση οικονομικής ενίσχυσης σε περιοχές της Μακεδονίας. Σύμφωνα με τον πίνακα χορηγημάτων το Γενικό Προξενείο του ελεύθερου ελληνικού κράτους στη Θεσσαλονίκη έδωσε κατά τη δεύτερη τετραμηνία του σχολικού έτους 1904-1905 στο Υποδιδασκαλείο και Οικοτροφείο 446,81 οθωμα-

ἔτους 1906-1907, ἐν Θεσσαλονίκη τῆ 22α Ἰουνίου 1907», φάκ. 1906-1907, Θεσσαλονίκη 22 Ἰουνίου 1907, σσ. 1-13.

9. *Αρχεῖο Υποτροφείου Ἐξωτερικῶν*, Χαρίλαος Χάρακας, «Προϋπολογισμός τοῦ ἐν Θεσσαλονίκη Ὑποδιδασκαλείου καὶ Οἰκοτροφείου διά τὸ σχολικόν ἔτος 1903-1904, ἐν Θεσσαλονίκη τῆ 15ῃ Νοεμβρίου 1903», φάκ. 1903-1904, Θεσσαλονίκη 15 Νοεμβρίου 1903, σσ.16-18.

νικές λίρες. Συγκεκριμένα χορήγησε στον Χ. Χάρακα 264,81 οθωμανικές λίρες για τη δαπάνη του καταστήματος (Υποδιδασκαλείου) και 33 οθωμανικές λίρες για τον μισθό του. Χορήγησε επίσης στον καθηγητή Ιωάννη Τσικόπουλο 27 οθωμανικές λίρες, στον καθηγητή Αστέριο Γ. Στερεό 15 οθωμανικές λίρες, στον καθηγητή Δ. Στεργιάδη 20 οθωμανικές λίρες, στον καθηγητή Βασίλειο Μάνο 7 οθωμανικές λίρες, στον ιατρό Α. Ν. Παπάζογλου 5 οθωμανικές λίρες, στον Φιλόστρατο Νικολαΐδη για το ενοίκιο του καταστήματος 65 οθωμανικές λίρες και στον ιερέα Στέφανο Αθανασιάδη 10 οθωμανικές λίρες¹⁰. Το συνολικό ποσό που χορηγήθηκε στο Υποδιδασκαλείο Θεσσαλονίκης για ολόκληρο το έτος 1904-1905 πιθανόν να έφτασε τις 900 οθωμανικές λίρες. Το Υπουργείο Εξωτερικών του ελεύθερου ελληνικού κράτους σύμφωνα με τον προϋπολογισμό του σχολικού έτους 1905-1906 προχώρησε στην επιχορήγηση του Υποδιδασκαλείου και Οικοτροφείου Θεσσαλονίκης με ποσό, το οποίο αρχικά υπολογίστηκε σε 1.150 οθωμανικές λίρες, ενώ τελικά τροποποιημένο το ποσό έφτασε τις 2.500 οθωμανικές λίρες¹¹. Το ποσό που χορηγήθηκε στο Υποδιδασκαλείο Θεσσαλονίκης αφορούσε στους μισθούς διδακτικού προσωπικού, το ενοίκιο του καταστήματος καθώς και τη συντήρησή του. Το Υπουργείο Εξωτερικών του ελεύθερου Ελληνικού Κράτους, σύμφωνα με τον προϋπολογισμό του σχολικού έτους 1908-1909 για την ελληνική παιδεία στην Προξενική περιφέρεια της Θεσσαλονίκης, χορήγησε 2.850 οθωμανικές λίρες για τα Οικοτροφεία και Υποδιδασκαλεία. Το ποσό περιελάμβανε τους μισθούς του διδακτικού προσωπικού, τα ενοίκια καταστημάτων, διατροφή και συντήρηση οικοτροφών και διάφορα άλλα έξοδα¹². Ο επόμενος πίνακας παρουσιάζει την οικονομική ενίσχυση του Υπουργείου Εξωτερικών για τη λειτουργία του Υποδιδασκαλείου και Οικοτροφείου Θεσσαλονίκης.

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ-ΕΠΙΧΟΡΗΓΗΣΕΙΣ ΥΠΟΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΟ-ΟΙΚΟΤΡΟΦΕΙΟ			
Έτη	Αιτία επιχορήγησης	Προϋπολογισθέν ποσόν (Λίρες /γρ.)	Διατεθέν ποσόν
1904-1905	Χ. Χάρακας (για δαπάνες καταστήματος)	264,81	264,81
(Β' τετράμηνο)	Χ. Χάρακας (μισθοδοσία)	33	33

10. *Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών*, «Πίναξ εκπαιδευτικών κ.λπ. χορηγημάτων της προς ενίσχυσην της Έλληνικής Εκκλησίας και παιδείας επιτροπής, καταβληθέντων υπό του Γενικού Προξενείου Θεσσαλονίκης κατά την Βαν τετραμηνίαν του σχολικού έτους 1904-1905», Παιδεία εις Μακεδονίαν (1904-1909), έτ. 1905, φάκ. Α/17β, αρ. 40, σ. 17.

11. *Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών*, «Προϋπολογισμός 1905-1906 - Προξενική περιφέρεια Θεσσαλονίκης», Παιδεία εις Μακεδονίαν (1904-1909), έτ. 1905, φάκ. Α/17β, αρ. 40, σ. 10.

12. *Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών*, «Προϋπολογισμός 1908-1909 - Προξενική περιφέρεια Θεσσαλονίκης», Εκπαιδευτικά θέματα κυρίως της Μακεδονίας, φάκ. 1908-1909, αρ. Β/33, αρ. υποφ. 3, τμήμα 2, σ. 11.

	Ιωάννης Τσικόπουλος	27	27
	Αστέριος Γ. Στερεός	15	15
	Δ. Στεργιάδης	20	20
	Βασίλ. Μάνος	7	7
	Α. Ν. Πατάζογλου-ιατρός	5	5
	Φιλόστρατος Νικολαΐδης (διά ενοίκιον)	65	65
	Ιερώνυμ. Στέφανος Αθανασιάδης	10	10
	ΣΥΝΟΛΟ	446,81 (900)	446,81 (900)
1905-1906	Μισθός διδακτικού προσωπικού, ενοίκια, συντήρηση, κ.λπ.	1150	2500
1908-1909	Μισθοί διδακτικού προσωπικού, διατροφή και συντήρηση οικοτροφών	2850	2850
ΣΥΝΟΛΟ	Επιχορηγήσεις	4446,81(4900)	5796,81(6250)

Τα ποσά της οικονομικής ενίσχυσης του Υπουργείου Εξωτερικών για τη λειτουργία του Υποδιδασκαλείου και του Οικοτροφείου Θεσσαλονίκης ήταν αρκετά υψηλά, ενδεικτικό της μεγάλης σημασίας που έδινε το Υπουργείο Εξωτερικών του ελεύθερου Ελληνικού Κράτους για την κατάρτιση των εκπαιδευτικών, οι οποίοι θα ενίσχυαν την ελληνική εκπαίδευση σε όλες τις περιοχές της Μακεδονίας προετοιμάζοντας το έδαφος για την απελευθέρωση από τον οθωμανικό ζυγό.

Ο πίνακας που ακολουθεί παρουσιάζει το σύνολο των μαθητών που ήταν οικοτρόφοι του Υποδιδασκαλείου Θεσσαλονίκης κατά τα έτη 1901/1902-1903/1904, σύμφωνα με τον Πίνακα εμφανίζονται τούς προσληφθέντας οικοτρόφους εν τῷ ἐν Θεσσαλονίκη Ἑλληνικῷ Ὑποδιδασκαλείῳ, ἀπολυθέντας καὶ ἀποσυρθέντας κατὰ τὰ σχολικὰ ἔτη 1901-1902 καὶ 1902-1903 καὶ τούς προσληφθέντας καὶ ἐνδιατωμένους ἐν αὐτῷ κατὰ τὸ τρέχον τοιοῦτον 1903-1904 που παρουσίασε ο διευθυντής του Υποδιδασκαλείου Χ. Χάρακας προς τον Γενικό Επιθεωρητή των Ελληνικών σχολείων Μακεδονίας Ευθύμιο Μπουντώνα.

ΟΙΚΟΤΡΟΦΕΙΟ ΥΠΟΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ				
ΕΤΗ	Προσληφθέντες οικοτρόφοι	ἔξετασθέντες καὶ ἀπολυθέντες	ἐνδιατωμένοι κατὰ τὸ τρέχον σχολικὸν ἔτος ἐν τῷ ὑποδιδασκαλείῳ	ἀποσυρθέντες ἔνεκα διαφόρων λόγων ¹³
1901-1902	47	10	–	2
1902-1903	37	32	–	7
1903-1904	30	–	63	–
ΣΥΝΟΛΟ	114	42 (36,8%)	63 (55,3%)	9 (0,1%)

13. Σύμφωνα με την έκθεση οι δύο μαθητές που καταγράφηκαν το σχολικό έτος 1901-1902

Από τη μελέτη των δεδομένων προκύπτει πως το σύνολο των μαθητών που φοίτησαν στο Υποδιδασκαλείο από το σχολικό έτος 1901/1902 έως το έτος 1903/1904 ήταν 182, από τους οποίους στο Οικοτροφείο φιλοξενήθηκαν οι 114, ποσοστό αρκετά σημαντικό (62,6%). Άξιο παρατήρησης αποτελεί το μικρό ποσοστό μαθητών του Οικοτροφείου που αποσύρθηκε (0,1%), ενώ σημαντικό είναι το ποσοστό των μαθητών, οι οποίοι εξετάστηκαν και απολύθηκαν (36,8%).

Το πρωτογενές υλικό, στο οποίο στηρίχθηκε η ερευνητική μας προσπάθεια γύρω από το Υποδιδασκαλείο Θεσσαλονίκης περιλαμβάνει: α) Βιβλίο Ἀπολυτηρίων τοῦ ἐν Θεσσαλονίκη Ἑλληνικοῦ Ὑποδιδασκαλείου καὶ Οἰκοτροφείου ἀπὸ τὸ σχολικὸ ἔτος 1901-1902 ἕως τὸ σχολικὸ ἔτος 1912-1913. β) Μαθητολόγιο τοῦ ἐν Θεσσαλονίκη Ὑποδιδασκαλείου 1901-1911. Το υλικό αυτό ανασυνθέτει με κάποια πληρότητα την ιστορική διαδρομή του Υποδιδασκαλείου μέσα από τα διάφορα στοιχεία που το ίδιο αποκαλύπτει. Το Μαθητολόγιο περιλαμβάνει: α) Αλφαβητικό κατάλογο των επώνυμων από τον οποίο μπορεί να φανεί η συμμετοχή στην εκπαίδευση συγκεκριμένων οικογενειών κάθε περιοχής. β) Στην επόμενη στήλη παρουσιάζεται ο τόπος καταγωγής και κατ' επέκταση η γεωγραφική κατανομή των μαθητών του Υποδιδασκαλείου. Ο τόπος καταγωγής σε σχέση με τον τόπο διαμονής φανερώνει την κινητικότητα του πληθυσμού της Μακεδονίας στα μεγάλα κέντρα αλλά και τη συγκέντρωση των μαθητών από τον αλύτρωτο Ελληνισμό στο Υποδιδασκαλείο. Στη συγκεκριμένη στήλη αναγράφεται και το θρήσκευμα, εάν τυγχάνει κάποιος ετερόδοξος. Από την εξέταση του Μαθητολογίου προκύπτει πως όλοι οι μαθητές ήταν Έλληνες. γ) Στην Τρίτη στήλη γίνεται φανερή η ηλικία φοίτησης των μαθητών, οι μέσοι όροι καθώς και οι αποκλίσεις. δ) Το επάγγελμα του πατέρα επιτρέπει τον προσδιορισμό της κοινωνικής προέλευσης των μαθητών, ενώ ταυτόχρονα δίνονται στοιχεία για την κοινωνική σύνθεση και διαστρωμάτωση όχι μόνο της Θεσσαλονίκης αλλά και άλλων περιοχών της Μακεδονίας. Στις επόμενες στήλες καταγράφονται: ε) ο χρόνος εγγραφής που ήταν συνήθως ο μήνας Σεπτεμβρίου, στ) μία από τις δύο τάξεις του Υποδιδασκαλείου στην οποία εγ-

---

ος αποσιωθέντες ἔνεκα διαφόρων λόγων ἦταν: ὁ Εὐάγγελος Σόφις ἀπὸ τὸ Βλάδοβο, ὁ ὁποῖος ἀποβλήθη «δι' ἄσυμφίβαστον διαγωγὴν» καὶ ὁ Παναγιώτης Βέσκος ἀπὸ τὸ Διρφάχο, ὁ ὁποῖος ἀποσύρθηκα ἔνεκα οικογενειακῶν λόγων. Το σχολικό έτος 1902-1903 αποσύρθηκαν επτά μαθητές: ὁ Δημήτριος Μυλωνάς ἀπὸ τὸ Τέχοβο, Δημήτριος Σταυρόνης ἀπὸ τὴ Βάλτα, Θεμιστοκλῆς Οἰκονόμου ἀπὸ τὴ Στρώμνιτσα, Νικόλαος Λιάκος ἀπὸ τὴ Κορυτσά, Αναστάσιος Τάσος ἀπὸ τὸ Μελένικο, Νικόλαος Κοντόπουλος ἀπὸ τὴ Γαλάτιστα καὶ Γεώργιος Βαφειάδης ἀπὸ τὸ Μοναστήριο, ἀπὸ τοὺς ὁποῖους οἱ τέσσαρες πρῶτοι ἀποσύρθησαν λόγω ἀσθένειας, οἱ ὑπόλοιποι τρεῖς ἀποσύρθησαν λόγω οικογενειακῶν ἀναγκῶν. *Αρχεῖο Ὑποτροφείου Ἐξωτερικῶν*, Χαρίλαος Χάριπας, «Ἐκθέσις τῆς καταστάσεως τοῦ Ὑποδιδασκαλείου καὶ Οἰκοτροφείου κατὰ τὴν δευτέρην ἑξαμηνίαν τοῦ λήγοντος σχολικοῦ ἔτους 1906-1907, ἐν Θεσσαλονικῇ τῇ 22ῃ Ἰουνίου 1907», γάκ. 1906-1907, Θεσσαλονίκη 22 Ἰουνίου 1907, σσ. 1-13.

γράφονταν οι μαθητές, ζ) ο αριθμός των μαθητών που φοιτούσε σε κάθε τάξη, η) το Υποδιδασκαλείο ζητούσε τεκμήριο εγγραφής, το οποίο ήταν ή το ενδεικτικό της Α΄ τάξης του Υποδιδασκαλείου προς τη δεύτερη τάξη, ή συνήθως ήταν το ενδεικτικό των τάξεων του Γυμνασίου, θ) αναφέρεται επίσης το όνομα του κηδεμόνα, ι) τα εκπαιδευτικά τέλη: Α΄ εξαμηνίας και Β΄ εξαμηνίας, χωρίς όμως να καταγράφεται συγκεκριμένο ποσό σε όλα τα έτη, γεγονός που μας οδηγεί στο συμπέρασμα πως στο Υποδιδασκαλείο δεν υπήρχαν τέλη εκπαιδευτικά και απλά υπήρχε ξεχωριστή στήλη στο Μαθητολόγιο του Υποδιδασκαλείου χωρίς χρησιμότητα, ια) τέλος υπάρχουν παρατηρήσεις για τον κάθε μαθητή χωριστά, όπως: η προαγωγή του στην επόμενη τάξη με συγκεκριμένο βαθμό και διαγωγή κοσμιωτάτη, βαθμοί απολυτηρίων, αποχώρηση μαθητή κατά τη διάρκεια του έτους ή των εξετάσεων. Συνδυασμοί των στοιχείων αποδεικνύουν κατά πόσο η γεωγραφική και κοινωνική προέλευση επηρεάζει τις επιλογές των μαθητών και μαθητριών που εγγράφονται στο Γυμνάσιο και εκείνων που στρέφονται προς το Υποδιδασκαλείο ή για τις μαθητρίες προς το Ανώτερο Παρθεναγωγείο (τα ενδεικτικά των οποίων οδηγούν προς το διδασκαλικό επάγγελμα). Φαίνεται δηλαδή σε ποιο βαθμό ο τόπος καταγωγής (ορεινές, αγροτικές περιοχές, αστικά κέντρα) ή το επάγγελμα των γονέων (κοινωνική προέλευση) καθορίζουν τις επιλογές των μαθητών και μαθητριών και τη φοίτησή τους στον ένα ή στον άλλο τύπο σχολείου.

Το Βιβλίο Απολυτηρίων εκτός από τον αριθμό Μαθητολογίου καθώς και το όνομα και επώνυμο του μαθητή που «απολύεται» το κάθε σχολικό έτος αναφέρονται επίσης: η «πατρίδα» του κάθε μαθητή, δηλαδή ο τόπος καταγωγής του, το επάγγελμα των γονέων, ο βαθμός σε κάθε μάθημα, ο γενικός βαθμός απόλυσης, η διαγωγή των μαθητών και ορισμένες παρατηρήσεις. Από το σχολικό έτος 1904-1905 προστέθηκε στην «πατρίδα» ο καζάς και ο νομός, ενώ δεν υπάρχει καταχώρηση για το σχολικό έτος 1906-1907. Στις εγγραφές του σχολικού έτους 1907-1908 υπάρχει η σημείωση: *Δέν υπάρχουν τελειόφοιτοι κατά τὸ σχολικὸν ἔτος 1906-1907 λόγω προαγωγῆς τοῦ Ὑποδιδασκαλείου εἰς τριτάξιον*. Ακόμη δεν υπάρχει καταχώρηση για το σχολικό έτος 1911-1912. Με αυτό τον τρόπο λαμβάνουμε την πληροφορία ότι το Υποδιδασκαλείο αποτελούνταν από δύο τάξεις από το σχολικό έτος 1901/1902 έως το σχολικό έτος 1905/1906, ενώ από το σχολικό έτος 1906/1907 αποτελούνταν από τρεις τάξεις.

Β. Ωρολόγιο πρόγραμμα σπουδών

Ο επόμενος πίνακας παρουσιάζει το ωρολόγιο πρόγραμμα των δύο τάξεων του ελληνικού Υποδιδασκαλείου Θεσσαλονίκης καθώς και το διδακτικό προσωπικό του σχολικού έτους 1903-1904.

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΤΟΥ ΕΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΥΠΟΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΟΥ
ΔΙΑ ΤΟ ΣΧΟΛΙΚΟΝ ΕΤΟΣ 1903-1904

ΤΑΞΙΣ Α								
ΜΑΘΗΜΑΤΑ	ΗΜΕΡΑΙ						ΔΙΔΑΣΚΟΝΤΕΣ	
	Δευτέρα	Τρίτη	Τετάρτη	Πέμπτη	Παρασκευή	Σάββατο		
Θρησκευτικά	10-11				10-11		Γεώργ. Ἀθβανιτόπουλος	
Ἑλληνικά	8-10	8-10	8-10	8-10	8-10	8-10	» »	
Παιδαγωγικά		10-11		10-11		10-11	Χαρίλ. Χάρακας	
Πρακτ. ασκήσεις		2-3		2-3			» »	
Ἑκκλ. μουσική	4-5	4-5	4-5	4-5	4-5	5-6	Ἀστέριος Στερεός	
Μαθηματικά		5-6				11-12	Γεώργ. Χ΄ Κυριακός	
Φυσικά						4-5	» »	
Ἱστορία	5-6		5-6		5-6		» »	
Γεωγραφία			2-3		2-3		Γεώργ. Ἀθβανιτόπουλος	
Καλλιγραφία			10-11				» »	
Ἰχνογραφία	2-3		3-4				» »	
Γυμναστική	11-12				11-12		Δημήτρ. Στεργιάδης	
ᾠδική		11-12		11-12			» »	
ΤΑΞΙΣ Β								
Θρησκευτικά		10-11		10-11			Γεώργ. Ἀθβανιτόπουλος	
Ἑλληνικά	8-10	8-10	8-10	8-10	8-10	8-10	Χαρίλ. Χάρακας	
Παιδαγωγικά	10-11		10-11		10-11		» »	
Πρακτ. ασκήσεις	2-3	2-3	3-4	2-3	2-3		» »	
Ἑκκλ. μουσική	5-6	5-6	5-6	5-6+11-12	5-6		Ἀστέριος Στερεός	
Μαθηματικά	11-12					10-11	Γεώργ. Χ΄ Κυριακός	
Φυσικά		4-5					» »	
Ἱστορία	4-5		4-5		4-5		» »	
Γεωγραφία	3-4				3-4		Γεώργ. Ἀθβανιτόπουλος	
Καλλιγραφία				4-5			» »	
Ἰχνογραφία		11-12			11-12		» »	
Γυμναστική						4-5½	Δημήτρ. Στεργιάδης	
ᾠδική			11-12			11-12	» »	
ΓΕΝΙΚΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ								
	6 π.μ. 7 π.μ. 12 π.μ.	6 π.μ. 7 π.μ. 12 π.μ. 3-4	6 π.μ. 7 π.μ. 12 π.μ.	6 π.μ. 7 π.μ. 12 π.μ. 3-4	6 π.μ. 7 π.μ. 12 π.μ.	6 π.μ. 7 π.μ. 12 π.μ.	6 π.μ. 7 π.μ. 12 π.μ.	Ἐγερσις Πρόγευμα Γεῦμα Ἐξοδος
	8 7-8+9-10	8 7-8+9-10	8 7-8+9-10	8 7-8+9-10	8 7-8+9-10	1-4 8 7-8+9-10	Καθαριότης Δεῖπνον Μελέτη	

Ἐν Θεσσαλονίκῃ τῇ 10ῃ Σεπτεμβρίου 1903
Διευθυντῆς τοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ Ἑλληνικοῦ Ὑποδιδασκαλείου.

Ὁ διευθυντῆς
Χ. Χάρακας

Στο Ὑποδιδασκαλεῖο οἱ μαθητὲς διδάσκονταν τὰ μαθήματα: Θρησκευτικά, Παιδαγωγικά, Ἑλληνικά, Διδασκαλία, Ἐκκλησιαστικὴ Μουσικὴ, Φυσικο-

μαθηματικά, Ιστορία και Γεωγραφία, Καλλιγραφία και Ιχνογραφία, Ευρωπαϊκή Μουσική, Γυμναστική. Το σχολικό έτος 1905/1906 στα μαθήματα αυτά προστέθηκε η Γεωπονία, ενώ από το σχολικό έτος 1907/1908 έως το έτος 1912/1913 προστέθηκε η διδασκαλία του τετράχορδου. Ιδιαίτερη εντύπωση προκαλεί το γεγονός πως το μάθημα της τουρκικής γλώσσας ξεκίνησε το σχολικό έτος 1910/1911 έως το έτος 1912/1913.

Γ. Το μαθητικό δυναμικό του Υποδιδασκαλείου Αρρένων Θεσσαλονίκης

Για τη μελέτη της παραμέτρου «μαθητικός πληθυσμός» του Υποδιδασκαλείου Αρρένων χρησιμοποιήθηκαν τα στοιχεία από το «Μαθητολόγιο του έν Θεσσαλονίκη Υποδιδασκαλείου 1901-1911» καθώς και από το «Βιβλίο Απολυτηρίων του έν Θεσσαλονίκη Έλληνικοῦ Υποδιδασκαλείου καί Οικοτροφείου 1901-1913»¹⁴. Στον επόμενο πίνακα καταγράφεται ο αριθμός των μαθητών του Υποδιδασκαλείου που εγγράφονταν κάθε σχολικό έτος καθώς και οι μαθητές που απολύονταν και μπορούσαν να ασκήσουν το διδασκαλικό τους έργο. Επίσης καταγράφεται ο αριθμός των μαθητών που προήχθηκαν στην επόμενη τάξη, ο αριθμός των μαθητών που έμειναν στην ίδια τάξη ή παρατέμφθηκαν στις εξετάσεις του Σεπτεμβρίου. Τέλος σε μία άλλη κατηγορία καταγράφονται οι μαθητές που αποσύρθηκαν για διάφορους λόγους π.χ. κάποια ασθένεια, θάνατος, αναζήτηση εργασίας αφού ένα μεγάλο ποσοστό των μαθητών ήταν ορφανοί και έπρεπε να εργαστούν ή αποβλήθηκαν για ανάρμοστη συμπεριφορά με βάση τους κανόνες ηθικής της εποχής εκείνης ή έφυγαν για να φοιτήσουν σε άλλο σχολείο επίσης ανώτερης βαθμίδας (Γυμνάσιο).

14. Η εξέταση των δεδομένων του Μαθητολογίου παρουσίασε διάφορες δυσκολίες, οι οποίες ξεπεράστηκαν με την προσεκτική μελέτη των στοιχείων, σύγκριση του Μαθητολογίου με το «Βιβλίο Απολυτηρίων» και εφόσον ορισμένα στοιχεία δεν καταγράφθηκαν, παρουσιάζονται στην εργασία αυτή με κάθε δυνατή προσέγγιση. Στο Μαθητολόγιο το σχολικό έτος 1903-1904 καταγράφθηκαν είκοσι οκτώ (28) μαθητές στη Β΄ τάξη, οι οποίοι απολύθηκαν, ενώ στο «Βιβλίο Απολυτηρίων» για το ίδιο έτος αναφέρονται, ότι πήραν απολυτήριο είκοσι επτά (27) μαθητές. Με αυτό τον τρόπο ο μαθητής Σεμιτζής Τρύφων Ηλίας με αύξοντα αριθμό 27, από τα Βοδενά, ενώ στο Μαθητολόγιο αναφέρεται κανονικά η απόλυσή του αντίθετα στο «Βιβλίο Απολυτηρίων» δεν φαίνεται να πήρε απολυτήριο. Τον Σεπτέμβριο του σχολικού έτους 1904-1905 είχαν εγγραφεί εξήντα πέντε (65) μαθητές, όμως την 1η Δεκεμβρίου και στις 20 Δεκεμβρίου εγγράφηκαν στην Α΄ τάξη άλλοι τρεις μαθητές με αποτέλεσμα το σύνολο των μαθητών του έτους 1904-1905 να φτάσει τους εξήντα οκτώ (68). Στη στήλη των παρατηρήσεων του Μαθητολογίου για το σχολικό έτος 1908-1909 δεν καταγράφηκε ο αριθμός των μαθητών που προήχθηκε στην επόμενη τάξη, αποχώρησε, έμεινε στην ίδια τάξη ή πήρε απολυτήριο. Σε συνδυασμό όμως με τα στοιχεία που αναφέρθηκαν παραπάνω, δίνονται στον πίνακα οι αριθμοί των μαθητών του έτους αυτού με κάθε επιφύλαξη. Το σχολικό έτος 1909-1910 δεν καταγράφθηκαν οι τάξεις στις οποίες εγγράφονταν οι μαθητές. Το σχολικό έτος 1910-1911 στο Μαθητολόγιο καταγράφθηκαν μόνον οι μαθητές που φοιτήσαν στη Γ΄ τάξη του Υποδιδασκαλείου Αρρένων Θεσσαλονίκης. Δεν καταγράφθηκαν οι μαθητές της Α΄ και Β΄ τάξης, ενώ δεν υπογράφηκε από το διευθυντή του Υποδιδασκαλείου.

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΥΠΟΛΙΑΣΚΑΛΕΙΟ ΑΡΡΕΝΩΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΕΤΗ	Μαθητές που εγγράφηκαν σε κάθε τάξη	Μαθητές που απολίθθηκαν	Μαθητές που προήχθηκαν στην επόμενη τάξη	Μαθητές που έμειναν στην ίδια τάξη	Μαθητές που παραιτήθηκαν	Μαθητές που αποσύρθηκαν για διάφορους λόγους (π.χ. θα-νάτου, ασθένειας)
1901-1902	A' τάξη = 32 B' τάξη = 15	10 (21,3%)	31	2 (στη B' τάξη)	-	1 αποβλήθηκε στην A' τάξη (2,1%) 3 αποσύρθηκαν στη B' τάξη (6,3%)
1902-1903	A' τάξη = 37 B' τάξη = 35	32 (44,4%)	33	-	5	1 αποφοίτησε στην A' τάξη (1,3%) 1 αποσύρθηκε στην A' τάξη (1,3%)
1903-1904	A' τάξη = 30 B' τάξη = 33	27 (43%)	28	3 (στη B' τάξη)	-	3 αποφοίτησαν A' τάξη-2 και B' τάξη-1 (4,7%) 1 αποβλήθηκε στη B' τάξη (1,5%)
1904-1905	A' τάξη = 42 B' τάξη = 26 (65+3)	18 (26,4%)	27	13 (στην A' τάξη) 8 (στη B' τάξη)	-	2 αποσύρθηκαν στην A' τάξη (3%)
1905-1906	A' τάξη = 26 B' τάξη = 28	27 (50%)	16	4 (στην A' τάξη)	-	1 αποσύρθηκε λόγω ασθένειας (B' τάξη-11,1%) 1 αποφοίτησε (B' τάξη-1,8%) 5 αποσύρθηκαν (A' τάξη)
1906-1907	A' τάξη = 34 B' τάξη = 21	Δεν υπάρχουν διότι έγινε τριτάξιο	19 (στη Γ' τάξη) 29 (στη B' τάξη)	3 (στην A' τάξη)	-	1 απεβίωσε (B' τάξη-1,8%) 1 αποχώρησε (B' τάξη-1,8%) 1 απήλθε διά τόν Τσοτσυλίω Γυμνάσιον (1,8%) 1 αποχώρησε (A' τάξη-1,8%)
1907-1908	A' τάξη = 36 B' τάξη = 31 Γ' τάξη = 18	18 (21%)	26 (στη Γ' τάξη) 31 (στη B' τάξη)	3 (στη B' τάξη) 3 (στην A' τάξη)	-	1 απεβλήθη (B' τάξη-1,1%) 1 απήλθε (B' τάξη-1,1%) 1 απήλθε (A' τάξη-1,1%) 1 απεβίωσε με ταβόν εις την πατρίδα του την αγίαν Παρασκευήν (A' τάξη-1,1%)

1908-1909	A' τάξη = 43 B' τάξη = 39 Γ' τάξη = 24	22 (20,7%)	35 (στη Γ' τάξη) 34 (στη Β' τάξη)	1 (στη Β' τάξη)	-	2 αποσύρθηκαν (Γ' τάξη-1,8%) 3 αποσύρθηκαν (Β' τάξη-2,8%) 7 αποσύρθηκαν (Α' τάξη-6,6%) 2 απήλθαν (Α' τάξη-1,8%)
1909-1910	A' τάξη = 8 B' τάξη = 53 Γ' τάξη = 33	31 (32,6%)	48 (στη Γ' τάξη) 6 (στη Β' τάξη)	2: (στη Β' τάξη)	-	2 αποσύρθηκαν (Γ' τάξη-2,1%) 1 αποσύρθηκε (Β' τάξη-1,1%) 4 αποσύρθηκαν ή έμειναν στην ίδια τάξη (Β' τάξη-4,2%) 1 όποιον εκτός από το όνομά του δεν αναφέρεται κανένα άλλο στοιχείο.
1910-1911	Γ' τάξη = 49	48 (98%)	-	-	-	1 αποσύρθηκε (Γ' τάξη-2%)
Σύνολο	A' τάξη = 288 B' τάξη = 281 Γ' τάξη = 124	233 (33,6%)	363 (52,4%)	42 (6,1%)	5 (0,7%)	49 (7,1%)

Στο τέλος κάθε έτους στο Μαθητολόγιο υπέγραφε ύστερα από έλεγχο ο διευθυντής του Υποδιδασκαλείου. Η Γ' τάξη προστέθηκε στο Υποδιδασκαλείο το σχολικό έτος 1907/1908. Από το σχολικό έτος 1908-1909 στο Μαθητολόγιο καταγράφεται και το «τεκμήριον έγγραφής», δηλαδή το πιστοποιητικό προηγούμενων σπουδών προκειμένου ο μαθητής ανάλογα με τις προηγούμενες σπουδές του, να ενταχθεί στην Α', Β' ή Γ' τάξη. Ως τεκμήρια έγγραφής αναφέρονται: το ενδεικτικό Β' τάξης Γυμνασίου, της Γ' τάξης Γυμνασίου, ενδεικτικό της ΣΓ' τάξης της Κεντρικής Αστικής Σχολής Θεσσαλονίκης. Από τη μελέτη των δεδομένων προκύπτει πως στη διάρκεια των ετών 1901/1902-1910/1911 υπάρχει μίας μέτριας μορφής αυξητική τάση του μαθητικού πληθυσμού. Σύμφωνα με το Μαθητολόγιο του Υποδιδασκαλείου Θεσσαλονίκης το σχολικό έτος 1901/1902 φοίτησαν και στις δύο τάξεις του 47 μαθητές. Ανάμεσα στους μαθητές ήταν και ο Μιχαήλ Τρι. Τριανταφύλλου, ο οποίος έγγραψε στη Β' τάξη του Υποδιδασκαλείου και αποφοίτησε το ίδιο έτος με Άριστα (9 7/9)¹⁵.

15. Ο πατέρας του Τριαντάφυλλου Δημητρίου αφού μαθήτευσε στην Αθήνα διορίστηκε ως δάσκαλος στην ιδιαίτερη πατρίδα του τη Λόκοβη (Ταξιάρχης-μετονομασία το έτος 1928) της Χαλκιδικής. Ο Τριαντάφυλλος Δημητρίου στη Λόκοβη παντρεύτηκε τη Μαρία Γερογιάννη και στις 12 Απριλίου 1880 γεννήθηκε το πέμπτο τέκνο της οικογένειας, ο Μιχαήλ Τριανταφύλλου. Τις πρώτες γνώσεις τις έλαβε στο Δημοτικό σχολείο της πατρίδας του και έπειτα αναζήτησε

Μετά το σχολικό έτος 1907-1908 παρατηρείται αυξητική τάση στη φοίτηση των μαθητών σε σχέση με τα προηγούμενα έτη. Αυτό οφείλεται και στη συμμετοχή πολλών νέων στον Μακεδονικό αγώνα. Το μεγαλύτερο ποσοστό φοίτησης στο Υποδιδασκαλείο ήταν το σχολικό έτος 1908-1909 φτάνοντας το 15,3%.

Από τη μελέτη των δεδομένων προκύπτει πως το μεγαλύτερο ποσοστό μαθητών φοίτησε στην Α΄ τάξη του Υποδιδασκαλείου Θεσσαλονίκης φτάνοντας το 41,6% (288 μαθητές), αλλά και στη Β΄ τάξη φτάνοντας το 40,5% (281 μαθητές).

Δ. Ηλικία φοίτησης των μαθητών του Υποδιδασκαλείου

Από τη μελέτη της παραμέτρου «ηλικία φοίτησης» προκύπτει πως η ηλικία φοίτησης των μαθητών σε κάθε τάξη ποικίλλει σε μεγάλο βαθμό. Ο επόμενος πίνακας παρουσιάζει την ηλικία φοίτησης των μαθητών σε κάθε τάξη του Υποδιδασκαλείου αρρένων Θεσσαλονίκης από το σχολικό έτος 1901/1902 έως το έτος 1910/1911.

ΥΠΟΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΟ ΑΡΡΕΝΩΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ							
ΤΑΞΕΙΣ							
		Α΄ τάξη		Β΄ τάξη		Γ΄ τάξη	
ΗΛΙΚΙΑ	Σύνολο Μαθητών	%	Σύνολο Μαθητών	%	Σύνολο Μαθητών	%	
13 ετών	1	0,3	–	–	–	–	
14 ετών	10	3,5	–	–	–	–	
15 ετών	29	10,1	4	1,4	–	–	
16 ετών	41	14,2	21	7,5	5	4	
17 ετών	31	10,8	51	18	13	10,5	
18 ετών	89	30,9	52	18,5	42	33,9	

εργασία στα περίφημα μεταλλεία Ισβόρου. Ο Μιχαήλ Τριανταφύλλου ήταν από τους πρώτους μαθητές του Υποδιδασκαλείου Θεσσαλονίκης, ενώ μόλις αποφοίτησε το 1902 πήρε από τη Μητρόπολη Θεσσαλονίκης το διοριστήριο έγγραφο του διδασκάλου και πήγε να εργαστεί ως διδάσκαλος στην κοινότητα του Γραδεμπορίου (Πεντάλοφος) της Θεσσαλονίκης. Το έργο του Μιχαήλ Τριανταφύλλου ήταν αρκετά δύσκολο, τα πνευματικά όμως εφόδια που πήρε από το Υποδιδασκαλείο, η μόρφωσή του, το θάρρος και η τόλμη στάθηκαν σημαντικοί παράγοντες στο έργο αυτό. Προσπάθησε με κάθε τρόπο και κατόρθωσε να ανιψώσει το εθνικό φρόνημα, να εμπνεύσει αυτοπεποίθηση στους κατοίκους και να εξοιδετερώσει την τρομακτική δράση των Βούλγαρων. Το έτος 1906 ο Τριανταφύλλου δίδασκε στο Παλαιοχώρι και στην Αρναία της Χαλκιδικής, όπου ιδρύονταν ένοπλα σώματα για τη συμμετοχή τους στο Μακεδονικό Αγώνα. Λίγο αργότερα μετατέθηκε στο Πρότυπο Δημοτικό του Υποδιδασκαλείου Θεσσαλονίκης. Ύστερα από ένα πλούσιο συγγραφικό έργο ο Μιχαήλ Τριανταφύλλου απεβίωσε την 1ην Ιουλίου 1951 σε ηλικία 71 ετών. Ερατώ Ζέλλιου-Μαστοροκόστα, «Μιχ. Τριανταφύλλου ο φλογερός Μακεδών», *Μακεδονική Ζωή*, τεύχ. 225, έτ. 206, Φεβρουάριος 1985, σσ. 32-33.

19 ετών	20	6,9	76	27	36	29
20 ετών	19	6,6	27	9,6	24	19,3
21 ετών	12	4,2	10	3,6	4	3,2
22 ετών	6	2,1	10	3,6	—	—
23 ετών	5	1,7	7	2,5	—	—
24 ετών	5	1,7	4	1,4	—	—
25 ετών	7	2,4	6	2,1	—	—
26 ετών	5	1,7	2	0,7	—	—
27 ετών	3	1	4	1,4	—	—
28 ετών	1	0,3	4	1,4	—	—
30 ετών	2	0,7	2	0,7	—	—
32 ετών	1	0,3	1	0,4	—	—
38 ετών	1	0,3	—	—	—	—
<i>Ελάχιστη-Μέγιστη</i>	<i>13-38</i>		<i>15-32</i>		<i>16-21</i>	
<i>Μ. Ο.</i>	<i>25,5</i>		<i>23,5</i>		<i>18,5</i>	

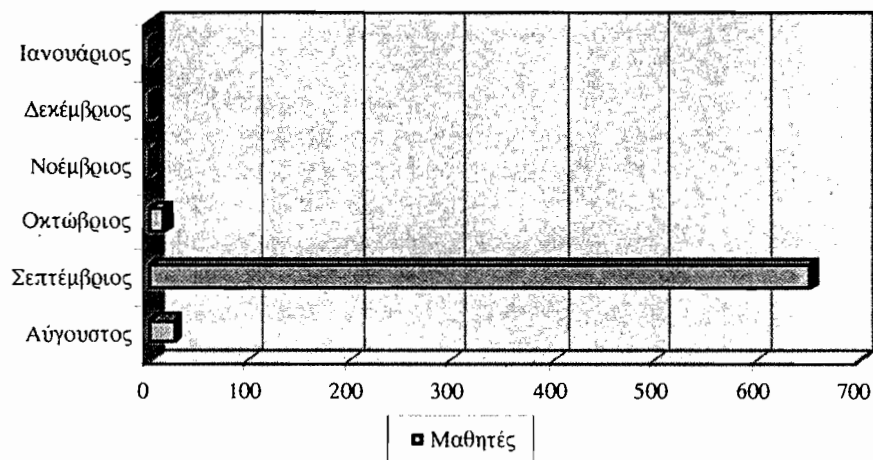
Μεγαλύτερη ηλικιακή ποικιλία παρατηρείται στις δύο πρώτες τάξεις του Υποδιδασκαλείου. Για παράδειγμα, στην Α΄ τάξη φοιτούν μαθητές ηλικίας από 13 ετών έως 38 ετών, στη Β΄ τάξη μαθητές ηλικίας από 15 ετών έως 32 ετών και στην Γ΄ τάξη από 16 ετών έως 21 ετών. Η συχνότητα στις ακραίες τιμές ηλικιών των μαθητών που φοιτούν σε κάθε τάξη είναι μικρή αφού μικρός αριθμός μαθητών φοιτούν σε τάξεις μεγαλύτερες ή μικρότερες από αυτές που αντιστοιχούν στην ηλικία τους. Για παράδειγμα στην Α΄ τάξη του Υποδιδασκαλείου εγγράφεται ένας μόνον μαθητής ηλικίας 13 ετών και ένας μόνον μαθητής ηλικίας 38 ετών. Η ύπαρξη διαφόρων ηλικιών στην ίδια σχολική τάξη λειτουργεί ενισχυτικά και όχι αποτρεπτικά για τους μαθητές που θέλουν να αποφοιτήσουν από το Υποδιδασκαλείο και να ακολουθήσουν το διδασκαλικό επάγγελμα. Εξάλλου το εύρος ηλικίας κατά τάξη περιορίζεται εάν ληφθεί υπόψη η συχνότητα των ηλικιών που φοιτά σε κάθε τάξη. Για παράδειγμα στην Α΄ τάξη η ηλικία που εμφανίζει τη μεγαλύτερη συχνότητα είναι αυτή των 18 ετών αλλά και των 16 ετών. Την ίδια περίπου συχνότητα παρουσιάζει η ηλικία των 18 ετών και στις υπόλοιπες δύο τάξεις του Υποδιδασκαλείου.

Ε. Χρόνος εγγραφής των μαθητών στο Υποδιδασκαλείο Θεσσαλονίκης

Το μεγαλύτερο ποσοστό των μαθητών (93,8%) εγγράφηκε στο Υποδιδασκαλείο Θεσσαλονίκης τον μήνα Σεπτέμβριο, παρόλο που τον ίδιο μήνα ξεκινούσαν και τα μαθήματα. Ωστόσο μαθητές εγγράφονταν και τους υπόλοι-

πους μήνες του έτους, όπως τον Αύγουστο (3,5%), τον Οκτώβριο (2%), τον Δεκέμβριο, τον Νοέμβριο και τον Ιανουάριο. Το επόμενο γράφημα παρουσιάζει τον χρόνο εγγραφής των μαθητών στο Υποδιδασκαλείο Θεσσαλονίκης από το σχολικό έτος 1901/1902 έως το σχολικό έτος 1910/1911.

Ο χρόνος εγγραφής των μαθητών στο Υποδιδασκαλείο αγρέων Θεσσαλονίκης (1901/1902-1910/1911)

ΣΤ. Γεωγραφική προέλευση του μαθητικού πληθυσμού του Υποδιδασκαλείου

Η μελέτη των δεδομένων που προκύπτουν από την εξέταση της στήλης «Πατρίς» του Μαθητολογίου παρουσιάζει σημαντικές πληροφορίες για τον τόπο καταγωγής των μαθητών, για τις μετατοπίσεις και την κινητικότητα του ελληνικού πληθυσμού στον χώρο της Βαλκανικής καθώς και τη σταδιακή αστική συγκέντρωση στην πόλη της Θεσσαλονίκης. Ο επόμενος πίνακας παρουσιάζει τον τόπο καταγωγής 301 μαθητών του Υποδιδασκαλείου που εγγράφηκαν στην Α΄ και Β΄ τάξη κατά το σχολικό έτος 1901-1902 αλλά και στην Α΄ τάξη έως το έτος 1909-1910¹⁶.

ΥΠΟΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ					
Τόπος καταγωγής	Σύνολο μαθητών	Ποσοστό (%)	Τόπος καταγωγής	Σύνολο μαθητών	Ποσοστό (%)
Στρώμνιτσα	14	4,6	Πλατύ	1	0,3
Βοδενά	13	4,3	Ασβεστοχώριον	1	0,3
Μοναστήριον	9	3	Βέροβα	1	0,3

16. Μαθητολόγιο τοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ Ὑποδιδασκαλείου 1901-1911, σσ. 1-35.

Μελένικον	8	2,6	Νεοχωρούδα	1	0,3
Γιαννιτά	7	2,3	Κλήσαλι (Προφήτης)	1	0,3
Μεσημέρι	7	2,3	Κολέσιον	1	0,3
Λόκοβη	6	2	Βαλάντοβον	1	0,3
Βελεσσά	6	2	Καταφύγιον	1	0,3
Κρούσοβον	6	2	Γραμματικό	1	0,3
Γιουβέσνα	5	1,6	Πέτροβο	1	0,3
Βάλτα	5	1,6	Βαροβίτσα	1	0,3
Αγία Παρασκευή	5	1,6	Τύναβος	1	0,3
Κλεισούρα	5	1,6	Αχρίς	1	0,3
Δεμίρ-Ισάφ	5	1,6	Βεδιλούσκον	1	0,3
Βρασιτά	5	1,6	Ραδοχόσδα	1	0,3
Δοϊράνη	5	1,6	Ράκοβον	1	0,3
Γουμένιτσα	5	1,6	Κρήνη	1	0,3
Φλώρινα	4	1,3	Άνω Πορροΐα	1	0,3
Γαλάτισα	4	1,3	Λόσνιτσα	1	0,3
Σωχός	4	1,3	Γυμνοχώριον	1	0,3
Βογδάνιτσα	4	1,3	Κάτω Τζουμαγιά	1	0,3
Γκοπέσιον	4	1,3	Γκορέντση	1	0,3
Λαγκαδάς	4	1,3	Κουλούρα	1	0,3
Μπέροβα	3	1	Ζέλοβον	1	0,3
Κρήβα	3	1	Πυλωρίκιον	1	0,3
Βέρροια	3	1	Δρυμίγλαβα	1	0,3
Λέχοβο	3	1	Γιδάς	1	0,3
Σέρραι	3	1	Γκόβλιτσα	1	0,3
Βελούσινα	3	1	Χασάν-Κιόϊ	1	0,3
Νιγρίτα	3	1	Σοροβίτσιον	1	0,3
Γκόρνιτσα	3	1	Όστροβον	1	0,3
Ρέσνα	2	0,6	Ελβασάν	1	0,3
Τέχοβον	2	0,6	Τζουμαγιά	1	0,3
Έδεσσα	2	0,6	Καολίζοβα	1	0,3
Νήσιον	2	0,6	Χρούπισα	1	0,3
Αειβάτιον	2	0,6	Άλιστράτη	1	0,3
Βαϊρακλή Τζιουμ.	2	0,6	Καβάσιλα	1	0,3
Βροντού	2	0,6	Πέλλα	1	0,3
Στρούγα	2	0,6	Νέβεσκα	1	0,3
Καϊτζίκιον	2	0,6	Σμαρδόσιον	1	0,3

ΥΠΟΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ					
Τόπος καταγωγής	Σύνολο μαθητών	Ποσοστό (%)	Τόπος καταγωγής	Σύνολο μαθητών	Ποσοστό (%)
Λειβάδιον (Χαλκ.)	2	0,6	Τσέτροβον	1	0,3
Βοέμιτσα	2	0,6	Τσαλάφτσα	1	0,3
Καφοχώριον	2	0,6	Αδάμ	1	0,3
Δαούτ-Μπαλή	2	0,6	Κολινδρός	1	0,3
Λυγκοβάνη	2	0,6	Γευγελή	1	0,3
Φούρκα	2	0,6	Θεσσαλονίκη	1	0,3
Γραδομπόρι	2	0,6	Παλιούρι	1	0,3
Β.Τζουμαγιά	2	0,6	Μανδήλιον	1	0,3
Βρότ	2	0,6	Γκουμέντζα	1	0,3
Τσεβάριον	2	0,6	Βυσσώκα	1	0,3
Τσέρνα-Ρέκα	2	0,6	Καρασούλι	1	0,3
Δυρράχιον	1	0,3	Γραμματικόβο	1	0,3
Τοψίν	1	0,3	Κολέσιοβο	1	0,3
Ζαγλιβέριον	1	0,3	Νέγκορτσα	1	0,3
Ραφνά	1	0,3	Δρυάνυτσα	1	0,3
Πορροΐα	1	0,3	Βελκαμίνη	1	0,3
Βορίοβον	1	0,3	Προσωτσιάνη	1	0,3
Μωρέσνιτσα	1	0,3	Κουμάνοβο	1	0,3
Στοιάκοβον	1	0,3	Τριχοβίτσα	1	0,3
Στοιάκοβον (Φλώρινας)	1	0,3	Κοκκινοπλός	1	0,3
Νηροΐτη	1	0,3	Λιαρυγκόβη	1	0,3
Λοΐβνιτσα	1	0,3	Βιτάτσιστα (Ζιχνών)	1	0,3
Μαρσέντζα	1	0,3	Ιωάννινα	1	0,3
Βλάδοβα	1	0,3	Περγλεπές	1	0,3
Οσσάνη	1	0,3	Μπάχοβο	1	0,3
Ριζάρι	1	0,3	Ιστόκ	1	0,3
Κολιακιά	1	0,3	Ποτκοζάνη	1	0,3
Μονόσπιτα	1	0,3	Πεβελιάνη	1	0,3
Μόκρυνα (Στρούμνιτσας)	1	0,3	Δημητρίτσου	1	0,3
Καστοριά	1	0,3	Δράμα	1	0,3
Κορυτσά	1	0,3	Γκόρεντζα (Καστοριάς)	1	0,3
Λούγουντσα	1	0,3	Καρύτσα	1	0,3
Άγιος Νικόλαος	1	0,3			
Άνω Νεστράμι	1	0,3			

Ο τόπος που σημειώνεται κάτω από τη στήλη «πατρίς» δηλώνει τον τόπο καταγωγής αλλά και τόπο διαμονής της οικογένειας των μαθητών, δεδομένου ότι δεν υπάρχουν στοιχεία για τον τόπο διαμονής της οικογένειας των μαθητών. Συμπεράσματα μπορούν να εξαχθούν από τα στοιχεία της στήλης «πιστοποιητικά σπουδών», όπου καταγράφηκε ο τόπος αποφοίτησης των μαθητών που εγγράφονται στο Υποδιδασκαλείο Θεσσαλονίκης και τις περισσότερες φορές συμπίπτει με τον τόπο καταγωγής των μαθητών. Οι μαθητές προέρχονταν από περιοχές των καζάδων Λαγκαδά, Κασσάνδρας, Θεσσαλονίκης, Στρώμνιτσας, Γιαννιτσών, Βοδενών, Φλώρινας, Μελένικου, Μοναστηρίου, Δεμίρ Χισάρ, Γευγελής, Καστοριάς, Βέρροιας, Πολυγύρου, Μογλενών, κ.α.¹⁷. Άξιο προσοχής αποτελεί το γεγονός ότι δεν φοίτησαν μαθητές από τη Θεσσαλονίκη, οι οποίοι προτίμησαν τη φοίτηση στο Γυμνάσιο Θεσσαλονίκης. Η κατάρτιση πραγματοποιούνταν στο Υποδιδασκαλείο Θεσσαλονίκης για εκπαιδευτικούς από ολόκληρη τη Μακεδονία, όπως τονίζει και η Αγγελική Μεταλλινού-Τσιώμου στο έργο της *Παλαιά Θεσσαλονίκη: ένθα κατηρτίζοντο διδασκαλισται οί από ήμιγυμνασίων διδάσκαλοι τών διαφόρων Βουλγαροφώνων τής Μακεδονίας περιφερειών*¹⁸. Ο ρόλος του Υποδιδασκαλείου στην κατάρτιση εκπαιδευτικών από ολόκληρη τη Μακεδονία ήταν αρκετά σημαντικός ιδιαίτερα τη χρονική αυτή περίοδο του Μακεδονικού Αγώνα. Η εξέλιξη της πόλης της Θεσσαλονίκης σε μεγάλο εκπαιδευτικό κέντρο της εποχής σε συνάρτηση μάλιστα με τα οικονομικά και τα ιστοριοπολιτικά γεγονότα της εποχής συντέλεσαν ώστε να οργανωθεί κατάλληλα η επιμόρφωση και κατάρτιση των εκπαιδευτικών ολόκληρης της Μακεδονίας με απώτερο σκοπό την προετοιμασία των κοινοτήτων για τον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα.

Z. Κοινωνικο-οικονομική προέλευση των μαθητών του Υποδιδασκαλείου αργένων

Η κοινωνικο-οικονομική προέλευση των μαθητών αποτέλεσε μία άλλη παράμετρο που παρουσίαζε ενδιαφέρον προς διερεύνηση. Μέσα από την παράμετρο αυτή διαφαίνεται η κοινωνική φυσιογνωμία του Υποδιδασκαλείου αλλά και τα κοινωνικο-οικονομικά στρώματα που έδειξαν ενδιαφέρον για την ανώτερη μόρφωση των παιδιών τους. Το επάγγελμα του πατέρα, ως προσδιοριστικός παράγοντας της κοινωνικής προέλευσης των μαθητών, αποκαλύπτει τις ομάδες των γονέων που ευαισθητοποιήθηκαν, αποδέχτηκαν και προώθη-

17. Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών, Χ. Χάρακας, «Πίναξ έμφαίνων τόν αριθμόν, την πατρίδα κ.λπ. τών έγγραφέντων μαθητών εις τό έν Θεσσαλονίκη Έλληνικόν Διδασκαλείον κατά τό σχολικόν έτος 1902-1903, έν Θεσσαλονίκη τή 30ή Σεπτεμβρίου 1903», φάκ. έτους 1902-1903, Θεσσαλονίκη 30 Σεπτεμβρίου 1903, σσ. 1-10.

18. Άγγελική Μεταλλινού-Τσιώμου, *Παλαιά Θεσσαλονίκη*, Θεσσαλονίκη 1940, σ. 19.

σαν τα παιδιά τους στην ανώτερη εκπαίδευση και κατ' επέκταση στο επάγγελμα του διδάσκαλου. Οι στόχοι αυτοί θα μπορούσαν να επιτευχθούν μέσα από τη μελέτη των επαγγεμάτων των γονέων των μαθητών που αναγράφονται στο βιβλίο του Μαθητολογίου του Υποδιδασκαλείου. Η μελέτη αυτή προέβλεπε την κοινωνικο-οικονομική κατηγοριοποίηση των επαγγεμάτων σε τριπλή κλίμακα «Κατώτερα στρώματα, Μεσαία και Ανώτερα», με την τριπλή για το μεσαίο στρώμα κατηγοριοποίηση σε κατώτερο, μεσαίο και ανώτερο υπό-στρώμα και αυτό διότι: α) η κλίμακα αυτή της κοινωνικής διαστρωμάτωσης χρησιμοποιείται στην κοινωνιολογική έρευνα ως πλαίσιο για ταξική ανάλυση κυρίως σε συσχετισμό με άλλες παραμέτρους και β) το μεσαίο κοινωνικο-οικονομικό στρώμα υποδιαιρείται περαιτέρω σε κατώτερο, μεσαίο και ανώτερο υπό-στρώμα δηλαδή μπορεί να γίνει διάκριση των επαγγεμάτων που εντάχθηκαν σε αυτό, καθώς είναι διακριτή η οικονομική και κοινωνική διαφοροποίηση αυτών. Για την τοποθέτηση του κάθε επαγγέλματος στην κλίμακα της κοινωνικής κατηγοριοποίησης που προέκυψε χρησιμοποιήθηκαν τα κριτήρια της οικονομικής και κοινωνικής ισχύος των επαγγεμάτων στη Θεσσαλονίκη, ενώ διευκρινίστηκε το αντικείμενο εργασίας κάποιων επαγγεμάτων¹⁹. Ο επόμενος πίνακας παρουσιάζει τα επαγγέλματα των γονέων των μαθητών του Υποδιδασκαλείου αγρέων Θεσσαλονίκης που παρουσιάζουν τη μεγαλύτερη συχνότητα από το σχολικό έτος 1901/1902 έως το σχολικό έτος 1910/1911.

ΥΠΟΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΟ ΑΡΡΕΝΩΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ					
	Σύνολο μαθητών	Ποσοστό (%)	Επάγγελμα γονέων	Σύνολο μαθητών	Ποσοστό (%)
Επάγγελμα γονέων					
Ορφανός	74	24,6	Χαλκεύς	1	0,3
Γεωργός	58	19,2	Κουρείς	1	0,3
Ιερείς	25	8,3	Ιδιότης	1	0,3
Ράπτης	15	5	Φύλαξ	1	0,3
Εργάτης	14	4,6	Ιατρός	1	0,3
Παντοπώλης	13	4,3	Ασβεστοποιός	1	0,3
Κτηματίας	9	3	Εισπρακτωρ	1	0,3
Διδάσκαλος	7	2,3	Επιστάτης σχολείου	1	0,3
Ξενοδόχος	7	2,3	Μάγειρας	1	0,3
Έμπορος	6	2	Συνταξιούχος	1	0,3
Αγογιάτης	6	2	Ελαιοπώλης	1	0,3
Υποδηματοποιός	6	2	Ξυλέμπορος	1	0,3
Μυλωθρός	5	1,6	Χρυσοχόος	1	0,3

19. Κατερίνα Ι. Λαλακούρα, *Το Κεντρικό Παρθενουργείο Θεσσαλονίκης (1854-1914) - Μια πρώτη προσέγγιση της εκπαίδευσης των θηλέων στη Θεσσαλονίκη κατά την τελευταία περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας*, Ι.Α.Ν.Ε., εκδ. Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2000, σσ. 129-139.

Αρτοποιός	4	1,3	Ιχθυοπώλης	1	0,3
Υπάλληλος	4	1,3	Ξυλοκόπος	1	0,3
Υφαντής	3	1	Βαρελοποιός	1	0,3
Κηπουρός	3	1	Υπάλληλος σιδηροδρόμων	1	0,3
Μελισσοτρόφος	3	1	Αλιεύς	1	0,3
Κτίστης	3	1	Καπνοφυτευτής	1	0,3
Κρεοπώλης	2	0,6	Νεοκόρος	1	0,3
Σαγματοποιός	2	0,6	Καδόποιος	1	0,3
Καπνοπώλης	2	0,6	Καφεπώλης	1	0,3
Αμαξοποιός	2	0,6	Αμαξηλάτης	1	0,3
Εμπορομεσίτης	2	0,6	Σύνολο	301	100,0
Οπωροπώλης	1	0,3			
Λαναράς	1	0,3			
Υπάλληλος τηλεγραφείου	1	0,3			

Από την επεξεργασία των δεδομένων παρατηρούμε ότι τα επαγγέλματα με τη μεγαλύτερη συχνότητα είναι: ορφανός, γεωργός, ιερέυς, ράπτης, εργάτης, παντοπώλης, κτηματίας, διδάσκαλος, ξενοδόχος, έμπορος. Το ποσοστό των ορφανών μαθητών είναι αρκετά υψηλό φτάνοντας το 25%, ενώ σημαντικό είναι και το ποσοστό του επαγγέλματος του γεωργού φτάνοντας το 20%. Τα επαγγέλματα που προαναφέρθηκαν ως έχοντα τη μεγαλύτερη συχνότητα εμφάνισης στο Υποδιδασκαλείο την περίοδο αυτή (1901/1902-1910/1911), ανήκουν κυρίως στα Κατώτερα στρώματα καθώς και στα Μεσαία μεσαία και κατώτερα στρώματα. Παρατηρείται, επίσης, πως το άθροισμα των συχνοτήτων των δέκα πρώτων επαγγελμάτων συνιστά αριθμητικά και τη μέγιστη πλειοψηφία του αθροίσματος των συχνοτήτων όλων των επαγγελμάτων που απαντώνται στη στήλη «επάγγελμα πατρός». Το συνολικό δηλαδή ποσοστό συμμετοχής των δέκα πρώτων επαγγελμάτων ανέρχεται περίπου στο 76%, όπου δηλώνει και το αυξημένο ενδιαφέρον των επαγγελματιών αυτών ομάδων για την ανώτερη μόρφωση των παιδιών τους.

Ο επόμενος πίνακας παρουσιάζει την κοινωνικο-οικονομική προέλευση των μαθητών του Υποδιδασκαλείου Αρρένων Θεσσαλονίκης.

Κατώτερα στρώματα	Μεσαία στρώματα			Ανώτερα στρώματα
	Μεσαία κατώτερα	Μεσαία μεσαία	Μεσαία ανώτερα	
Αγροτικά	Μικροεμπόριο (μεταπρατικά)	Μεταπρατικά	Ελεύθεροι επαγγελματίες	Ελεύθερα (ακαδημαϊκά επαγγέλματα)

Γεωργός (58) Αλιεύς (1) Ξυλοκόπος (1) Μελισσοτρόφος (3)	Αρτοποιός (4) Κρεοπώλης (2) Καπνοπώλης (2) Καφεπώλης (1) Ιχθυοπώλης (1) Οπωροπώλης (1)	Παντοπώλης (13)	Έμπορος (6) Εμπορομεσίτης (2) Ξυλέμπορος (1) Ιδιώτης (1)	Ιατρός (1)
<i>Ανεπάγγελτοι</i>	<i>Μεταποίηση</i>	<i>Υπάλληλοι</i>	<i>Επιχειρηματίες</i>	<i>Γαιοκτήμονες</i>
Ορφανός (74) Συνταξιούχος (1)	Υποδηματοποιός (6) Καδδοποιός (1) Σαγματοποιός (2)	Υπάλληλος (4) Υπάλληλος τηλεγραφείου (1) Υπάλληλος σιδηροδρ. (1)	Ξενοδόχος (7) Χρυσοχόος (1) Ελαιοπώλης (1)	Κτηματίας (9)
<i>Χειρωνακτες μισθοιοι</i>	<i>Υπηρεσίες (κοινοτικές-δημοσίες)</i>	<i>Μεταποίηση</i>	-----	-----
Εργάτης (14) Κηπουρός (3) Καπνοφυτευτής (1) Κτίστης (3)	Διδάσκαλος(7) Ιερέυς (25) Επιστάτης σχολείου (1)	Βαρελοποιός (1) Ασβεστοποιός (1) Μυλωθρός (5) Αμαξοποιός (2)	-----	-----
<i>Υπηρεσίες</i>	-----	<i>Μικροεπαγγελματίες</i>	-----	-----
Φύλαξ (1) Εισπράκτωρ (1) Νεωκόρος (1)	-----	Ράπτης (15)	-----	-----
<i>Μεταφορές</i>	-----	-----	-----	-----
Αμαξηλάτης (1) Μάγειρας (1) Αγωγιάτης (6)	-----	-----	-----	-----
<i>Μικρο-Επαγγελματίες-Πωλητές</i>	-----	-----	-----	-----
Χάλκευς (1) Κουρεύς (1)	-----	-----	-----	-----
<i>Τεχνίτες</i>	-----	-----	-----	-----
Υφαντής (3) Λαναράς (1)	-----	-----	-----	-----

Από τη μελέτη της κοινωνικο-οικονομικής προέλευσης των μαθητών του Υποδιδασκαλείου προκύπτει πως κατά την περίοδο 1901/1902 έως 1910/1911 οι περισσότεροι μαθητές προέρχονται από το Κατώτερο κοινωνικο-οικονομικό στρώμα (176-58,5%), ενώ οι μαθητές που προέρχονται στο Μεσαίο κατώτερο και Μεσαίο μεσαίο στρώμα φτάνουν το 31,9% (96). Το επόμενο γράφημα παρουσιάζει την κοινωνικο-οικονομική προέλευση του μαθητικού πληθυσμού του Υποδιδασκαλείου αρρένων Θεσσαλονίκης.

<i>Κοινωνικό στρώμα</i>	<i>Μαθητές</i>	<i>Ποσοστό (%)</i>
Κατώτερο στρώμα	176	58,5%
Μεσαίο κατώτερο	53	17,6%
Μεσαίο μεσαίο	43	14,3%
Μεσαίο ανώτερο	19	6,3%
Ανώτερο στρώμα	10	3,3%
<i>Σύνολο</i>	<i>301</i>	<i>100,0%</i>

Πρόκειται για σχολείο στο οποίο προσέρχονται μαθητές κυρίως από τα κατώτερα και τα μικρομεσαία κοινωνικά στρώματα. Σημαντικό είναι και το ποσοστό των ανώτερων στρωμάτων φτάνοντας το 3,3%.

Η. Το διδακτικό προσωπικό του Υποδιδασκαλείου αρρένων Θεσσαλονίκης

Ο επόμενος πίνακας παρουσιάζει το διδακτικό προσωπικό του Υποδιδασκαλείου αρρένων.

<i>ΕΤΗ</i>	<i>ΥΠΟΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΟ ΑΡΡΕΝΩΝ</i>
1901-1902	Χαρίλαος Χάρακας- διευθυντής
1902-1903	Χαρίλαος Χάρακας- διευθυντής
1903-1904	Χαρίλαος Χάρακας- διευθυντής Γεώργιος Αρβανιτόπουλος- καθηγητής Αστέριος Στερεός- καθηγητής Γεώργιος Χατζηκυριακός- καθηγητής Δημήτριος Στεργιάδης- καθηγητής
1904-1905	Χαρίλαος Χάρακας- διευθυντής Ιωάννης Τσικόπουλος- καθηγητής Δ. Στεργιάδης- καθηγητής Βασίλειος Μάνος- καθηγητής Αστέριος Στερεός- καθηγητής
1905-1906	Χαρίλαος Χάρακας- διευθυντής Μ. Παπαθανασίου- καθηγητής Ιωάννης Τσικόπουλος- καθηγητής Αστέριος Στερεός- καθηγητής Ι. Κακάνης- καθηγητής
1906-1907	Χαρίλαος Χάρακας- διευθυντής Αστέριος Στερεός- καθηγητής Μ. Τάλλη - καθηγήτρια Ιωάννης Τσικόπουλος- καθηγητής Μ. Παπαθανασίου- καθηγητής.

ΕΤΗ	ΥΠΟΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΟ ΑΡΡΕΝΩΝ
1907-1908	Χαρίλαος Χάρακας- διευθυντής Δ. Χαρδαλιάς- καθηγητής Αστέριος Στερεός- καθηγητής Δ. Νάκος- καθηγητής Παναγιώτης Σωκρατείδης- καθηγητής Γ. Διακάκης- καθηγητής
1908-1909	Χαρίλαος Χάρακας- διευθυντής Χρ. Ρουσίδης- καθηγητής Παναγιώτης Σωκρατείδης- καθηγητής Γ. Χατζηγεωργίου- καθηγητής Αστέριος Στερεός- καθηγητής Γ. Διακάκης- καθηγητής Δ. Νάκος- καθηγητής
1909-1910	Χαρίλαος Χάρακας- διευθυντής Αστέριος Στερεός- καθηγητής Παναγιώτης Σωκρατείδης - καθηγητής Γ. Χατζηγεωργίου - καθηγητής
1910-1911	Αρχιμ. Πολύκαρπος- διευθυντής Χρ. Ρουσίδης- καθηγητής Αστ. Γ. Στερεός- καθηγητής Γ. Χατζηγεωργίου- καθηγητής Παναγιώτης Σωκρατείδης- καθηγητής Β. Ταρσαίδης- καθηγητής Εμμανουήλ Κωνσταντίνου- καθηγητής
1911-1912	—
1912-1913	Δ. Ν. Χαρδαμπής - καθηγητής

Θ. Διαγωγή και επίδοση στο βιβλίο απολυτηρίων του υποδιδασκαλείου

Στο «Βιβλίο Απολυτηρίων» καταγράφηκε η βαθμολογία των εξετάσεων σε κάθε μάθημα όλων των μαθητών. Οι ενιαύσιες εξετάσεις των μαθητών πραγματοποιούνταν συνήθως τον Ιούνιο και εάν κάποιος μαθητής αποτύγχανε σε ένα μάθημα έδινε εξετάσεις πάλι στο μάθημα αυτό τον Σεπτέμβριο. Πέρα από τη βαθμολογία του κάθε μαθητή στις εξετάσεις, υπήρχε και η καθημερινή βαθμολογία σύμφωνα με τις ημερήσιες επιδόσεις του μαθητή σε κάθε μάθημα. Η βαθμολογία από 6 έως 7,5 χαρακτηριζόταν ως «Καλώς», από 7,5 έως 9 «Λίαν Καλώς» και από 9 έως 10 ως «Άριστα». Στον επόμενο πίνακα

παρουσιάζεται η επίδοση των μαθητών σε κάθε έτος από το 1901/1902 έως το έτος 1912/1913.

ΥΠΟΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΟ ΑΡΡΕΝΩΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ- ΕΠΙΔΟΣΗ ΑΠΟΦΟΙΤΩΝ											
ΕΠΙ-ΔΟΣΗ	ΣΧΟΛΙΚΑ ΕΤΗ										Σύν.
	1901/ 1902	1902/ 1903	1903/ 1904	1904/ 1905	1905/ 1906	1907/ 1908	1908/ 1909	1909/ 1910	1910/ 1911	1912/ 1913	
Αρίστα	6 (60%)	10 (31,2%)	9 (33,3%)	5 (27,7%)	11 (40,7%)	6 (33,3%)	—	6 (19,3%)	13 (27%)	1 (2,8%)	67 (25%)
Λίαν Καλώς	3 (30%)	14 (43,7%)	14 (52%)	11 (61%)	13 (48%)	7 (38,8%)	12 (54,5%)	12 (38,7%)	18 (37,5%)	31 (88,5%)	135 (50,3%)
Καλώς	1 (10%)	8 (25%)	4 (15%)	2 (11%)	3 (11%)	5 (27,7%)	10 (45,4%)	13 (42%)	17 (35,4%)	3 (8,5%)	66 (24,6%)
Σύνολο	10 (3,7%)	32 (11,9%)	27 (10,1%)	18 (6,7%)	27 (10,1%)	18 (6,7%)	22 (8,2%)	31 (11,6%)	48 (17,9%)	35 (13,1%)	268 (100,0)

Μετά την αναλυτική βαθμολογία του μαθητή σε κάθε μάθημα και το γενικό βαθμό καταγράφεται στο βιβλίο η διαγωγή του. Από το σχολικό έτος 1901/1902 έως το έτος 1903/1904 η διαγωγή χαρακτηριζόταν ως «Κοσμιωτάτη» και ως «Κοσμία». Από το σχολικό έτος 1904/1905 έως το έτος 1912/1913 χαρακτηριζόταν ως «Αρίστη», «Λίαν Καλή» και «Καλή». Από τις παρατηρήσεις του Μαθητολογίου λαμβάνουμε την πληροφορία ότι η έσχατη ποινή σφοδρόσυνης ήταν η αποβολή του μαθητή από το Υποδιδασκαλείο, όμως σε αρκετές περιπτώσεις οι μαθητές που αποβλήθηκαν επανέρχονταν στο Υποδιδασκαλείο μετά το πέρας κάποιου χρονικού διαστήματος (περίπου δύο μηνών) έπειτα από απαλλακτικές αποφάσεις του Συλλόγου του σχολείου σε ανάλογες συνεδριάσεις. Η αποχώρηση μαθητών δεν ήταν μεγάλη φτάνοντας το 7% του συνολικού αριθμού φοίτησης. Το γεγονός αυτό οφειλόταν στην αποφασιστικότητα των μαθητών να ολοκληρώσουν τις σπουδές τους και να γίνουν δάσκαλοι παρά το αυστηρό αξιολογικό σύστημα της εποχής.

Εκτός από το Υποδιδασκαλείο Αρρένων στη Θεσσαλονίκη λειτούργησε το πρότυπο δημοτικό του Υποδιδασκαλείου, στο οποίο δίδαξε ο δάσκαλος Μιχαήλ Τριανταφύλλου καθώς και Υποδιδασκαλείο θηλέων. Τα αρχεία των δύο σχολείων δεν διασώθηκαν και οι πληροφορίες που έχουμε προκύπτουν από συγγράμματα της εποχής.

ΣΧΟΛΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ	ΕΤΗ		
	1907-1908	1909-1910	1912-1913
Πρότυπο δημοτικό Υποδιδασκαλείου	32	—	—
Υποδιδασκαλείο Θηλέων	36	62	65

Το Υποδιδασκαλείο Θηλέων ιδρύθηκε το σχολικό έτος 1907-1908, όπου

φοίτησαν 36 μαθήτριες, ενώ δίδασκαν δύο διδασκάλισσες²⁰. Το Υποδιδασκαλείο Θηλέων είχε τρεις τάξεις όπως και το Υποδιδασκαλείο Αρρένων. Το σχολικό έτος 1909-1910 στο Υποδιδασκαλείο Θηλέων φοίτησαν 62 μαθήτριες με 4 διδασκάλισσες και δύο επιστάτες²¹. Μέσα σε μικρό χρονικό διάστημα ο αριθμός των μαθητριών στο Υποδιδασκαλείο Θηλέων αυξήθηκε προστέθηκε μία διδασκάλισσα στις ήδη τρεις που δίδασκαν, για να καλυφθούν οι ανάγκες του σχολείου. Το πρότυπο δημοτικό του Υποδιδασκαλείου Αρρένων αποτελούσε συνέχεια του πρότυπου δημοτικού σχολείου του Διδασκαλείου Θεσσαλονίκης, το οποίο άρχισε τη λειτουργία του τον Οκτώβριο του 1875 με διευθυντή έναν από τους τρεις νέους που σπούδασαν στη Γερμανία με δαπάνες του Συλλόγου προς διάδοση των Ελληνικών Γραμμάτων, τον Παναγιώτη Οικονόμου. Στο πρότυπο δημοτικό του Υποδιδασκαλείου φοίτησαν το σχολικό έτος 1907-1908 32 μαθητές, ενώ δίδασκε ένας διδάσκαλος.

Το έτος 1913 ιδρύθηκαν τρία μονοτάξια Διδασκαλεία, στην Αθήνα, τη Θεσσαλονίκη και τα Ιωάννινα. Ο παιδαγωγός Ιωάννης Σκουτερόπουλος εξήγησε τους λόγους ίδρυσης των Διδασκαλείων αμέσως μετά την απελευθέρωση από τον οθωμανικό ζυγό: *Μετά τούς εϋτυχεῖς πολέμους τοῦ 1912 καί 1913 πλείσται ὄσαι θέσεις δημοδιδασκάλων ηϋρέθησαν διὰ ποικίλους λόγους κεναί· ἡ συμπλήρωσίς των, μάλιστα ἐν ταῖς νέαις χώραις, ἦτο ἀνάγκη νά γίνη τάχιστα καί διὰ καλῶν δημοδιδασκάλων. Ἐξετέρου ὄχι ὀλίγοι ἐκ τῶν ἐν ταῖς νέαις χώραις ὑπαρχόντων δημοδιδασκάλων, τελειόφοιτοι γυμνασίων, ὑπέρουνην ἐπαγγελματικῶς, διότι δέν εἶχον σπουδάσει ἐν διδασκαλείοις· ἡ βελτιώσις των ἀπό τῆς ἀπόψεως ταύτης ἦτο ἀνάγκη νά ἐπιτευχθῆ ὅσον οἶον τε τάχιστη. Οὕτως ἡ ἰδρυσίς τῶν μονοταξίων διδασκαλείων ἐφάνη ἐπιβεβλημένη ἐκ τῶν πραγμάτων*²². Η Θεσσαλονίκη πλέον απελευθερωμένη εντάσσεται στο ελεύθερο ελληνικό κράτος, οπότε αρχίζει και η προσπάθεια εκπαιδευτικής οργάνωσης της πόλης αλλά και η πιο συστηματική κατάρτιση των εκπαιδευτικών στα πλαίσια του εκπαιδευτικού συστήματος του ελληνικού κράτους.

ΕΥΣΤΡΑΤΙΟΣ Θ. ΒΑΧΑΡΟΓΛΟΥ

20. Άνωνυμου, «Ελληνικά σχολεία Θεσσαλονίκης. Άριθμός διδασκάλων καί μαθητῶν - σχολικόν έτος 1907-1908», *Μακεδονικόν Ἡμερολόγιον Παμμακεδονικοῦ Συλλόγου*, έτ. 1908, σ. 275.

21. Ν. Ἰγγλέσης, *Ὁδηγός τῆς Ἑλλάδας, έτος Γ΄, τ. Α΄*, 1910-1911, σ. 30.

22. Ιωάννης Ν. Σκουτερόπουλος, *Ἡ ἀξία τῶν μονοταξίων διδασκαλείων καί τό μονοτάξιον διδασκαλείον Ἀθηνῶν κατά τό σχολικόν έτος 1924-1925*, Ἀθήνα 1925, σσ. 7-8.

SUMMARY

Efstratios Th. Vacharoglou, *The Organization and Operation of the Normal School and the Boarding School for Males in Thessaloniki the Last Years of the Ottoman Rule (1901/1902-1912/1913)*.

The aim of the present publication is to bring to light the organization and the operation of the Normal School during the last years of the Ottoman Empire in Thessaloniki. The operation of the Institution was important for two main reasons. The first reason, we notice, is lack of qualified teachers capable of dealing with the difficulties of that period. The second concerns the purpose of its establishment, which was good education for teachers who would be inspired by love for the nation, zeal for their mission, and altruism, so that they could teach in other regions of Macedonia, as well.

More specifically, the article examines the following issues:

A. The principles on which the Normal School of Thessaloniki was established in 1901/1902, the aim and goals of its functioning, as well as the establishment of a Boarding School for students who were entitled to a scholarship.

B. The financial support of the Institution, the teaching personnel as well as their salaries.

C. The schedule and the activities of the students in the Boarding School.

D. The number of the students in the Normal School, the age limit for attending classes, the time of enrolling, the students' place of origin, their social and financial status, as well as their conduct and progress as we can see them from the records of degrees.

This article is consummated with a mentioning to the establishment of the Normal School for girls in Thessaloniki in 1907-1908 and its importance just before the liberation of the city and union with free Greece.

